

Richard Bell afsluttede i 1939. Men den moderne koranforskning har taget mange andre, historiske, tekstkritiske, filologiske og exegetiske sider op. I den her foreliggende samling har professor Paret imidlertid ikke ladet sig nøje med et skønsomt (og i så fald tilfældigt) udvalg, men præsenteret 48 afhandlinger af vidt forskellig herkomst på en sådan måde, at udvalget opfylder alle rimelige krav til repræsentativitet og alsidighed; bogen må blive et helt uundværligt arbejdsinstrument både i forskning og universitetsundervisning.

E. Ladewig Petersen

J. van Ess: Zwischen Hadit und Theologie. Studien zum Entstehen prädestinarianischer Überlieferung. Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur des islamischen Orients NF Bd. 7. Walter de Gruyter, Berlin & New York, 1975. xii+218 s. DM 108.

Bag den umiddelbart måske kryptiske titel skjuler sig en overordentlig kyndig og dygtigt gennemført undersøgelse af sider af den islamiske traditions tilblivelse. Som studieobjekt har dr. van Ess valgt spændingen mellem prædestination og fri vilje, der i Muhammeds forkyndelse ikke egentlig var noget problem, men snarest for ham det mest paradoksale bevis for åbenbaringens sandhed. Først på sekundære stadier af udviklingen opfattedes de to elementer som alternativer og gøres til genstand for bidske teologiske debatter, ifølge forf. navnlig fordi ummayyadekalifatets herskerideologi knyttes til forsynslæren som middel til sikring af kalifatets legitimitet og af undersåtternes ubetingede lydighedspligt.

Denne side af udviklingen – som specielt den skotske orientalist Wm. Montgomery Watt har helliget sig (jf. ndfr. s. 267 f.) – er imidlertid ikke dr. van Ess' hovedanliggende. Hans mål har været det rent tekniske at undersøge opbygningen af den islamiske overlevering fra formelle og indholdsmæssige synspunkter indtil traditionens ydre skikkelse fikses i løbet af 700-tallet. Ved anvendelse af raffinerede undersøgelsesmetoder lykkes det forf. at opstille en række kriterier af forskellig art, men trods sit tekniske anlæg rækker bogens betydning i virkeligheden langt videre; den kaster et skarpt lys over det milieu, hvori traditionen udformes. Denne side af den islamiske tradition får dermed – ligesom det tidligere er påvist for den ældste historieskrivning – socialhistoriske dimensioner af betydelig interesse.

E. Ladewig Petersen

W. Montgomery Watt: The Formative Period of Islamic Thought. Edinburgh, at the University Press 1973. XII+424 s. £ 5.00.

Denne bog er en moderne afløser af D. B. Macdonald's nu meget bedagede fremstilling af muhammedansk teologi og filosofisk tænkning. Med stor lærdom har forfatteren sammenfattet sine egne, vidtspændende studier og resultaterne af andre forskeres kildestudier, M. Allards, Cl. Cahens, H. Laousts, W. Madelungs, E. Ladewig Petersens o.a. Bogens første halvdel behandler den politiske baggrund for de tidligste, sekteriske afvigelser, anden halvdel *mu'tazilismens* (den teologiske rationalismes) indflydelse og *sunnismens* (ortodoksiens) konsolidering, der betragtes som afsluttet 950.

Bogen kommer højst betimeligt, og den er ubestrideligt et hovedværk indenfor sit felt; den burde endda være blevet håndbogen for vor generation. Skade blot, at forf. har forsøgt at forbinde sin fremstilling af det historiske begivenhedsforløb med den islamiske teologis og filosofis systematiske opbygning. Han vil isolere Islam fra førislamiske hellestiske og iranske indflydelser ved at forklare næsten alt som resultat af elementer, som

var immanent tilstede i Islam selv eller afledt af beduin-fortiden. Denne fremgangsmåde ville måske gøre fyldest overfor et lukket, skolastisk system, men ikke som her overfor Islam, anskuet i sin historiske sammenhæng. Det forudsætter, om så var, at koranen *a priori* godtages som enhed uden historisk forbindelse. (Iøvrigt kunne man nok ønske sig en undersøgelse, som kunne lokalisere jødiske og kristne citater, lån og genklange). »Deep-rooted Arab suspicion of everything non-Arab« (s. 205) giver ingen mening i denne sammenhæng, og på den anden side kan de tidlige religiøse partier og kætteri heller ikke blot tolkes som udslag af politiske dogmer. De dogmatiske diskussioner med jøder og kristne ved umayyadernes og abbasidernes hoffer lader sig ikke bortforklare; de viser, at »ideas have legs«, og iøvrigt mødte sekterne – bortset fra de mest esoteriske – ikke op med ledere og programmer indenfor fast afstukne rammer. Det giver naturligvis forklaringen på den dunkelhed, som omgiver adskillige sektnavne – ofte øgenavne – således som det også fremgår af bogen. Iøvrigt kunne man have forventet, at professor Watts egen grundholdning havde ført ham frem til en fortolkning af begreberne *shi'a* (følgen-på-vej) og *rafiida* (foragtere) som betegnelser for det alidiske parti, først i samarbejde med de øvrige Hashimider (medlemmer af profethuset) og senere som skuffede modstandere af abbasidernes regime.

Det var en let sag at indføre monoteismen i koranen, men det implicerede uundgåeligt problemer, som den kristne kirke allerede havde måttet tage stilling til. Meget snart måtte man slå bro over dualismens kløfter – skabt-uskabt, timeligt-evtigt, Gud-menneske, vilje-ikke vilje, godt-ondt, frelse-fortabelse – ved hjælp af subtile forklaringer, som er rent spekulative – og ikke politiske, selvom de stundom fik politiske konsekvenser – og som til forveksling ligner de allerede kendte. Og lån fordrer som bekendt færre anstrengelser end opfindsomhed. Symptomatisk er forf.s oversættelse af *zandaqa* ved »irreligiøsitet« (s. 171). Det iranske udtryk *zand*, gnosis, dækker efter alt at dømme over en bred skala af dualistiske kætteri, som nu omgav den nye, semitiske statsreligion. Det var da heller ikke blot *sufi'erne* (mystikerne), som modtog impulser ad denne vej. Ingen vil benægte, at Islam meget tidligt præsenterede en »monolithic façade« (s. 67) takket være et noget udefinerbart »centralparti«, som førte frem til sunnismen. Hovedparten af sit program skyldte det blot umayyaderne; at det selv indså det, da det var elimineret som politisk trussel, fremgår af den nostalgiske umayyade-kult efter befæstelsen af abbasidestyret. I det hele taget er det vanskeligt at erklære en idé for død på dette eller hint tidspunkt, men også at udtale sig om, hvornår den kom til verden; ethvert rettroende princip kan have levet længe, før det kommer op til overfladen.

Sammenfatningsvis kan det naturligvis være forskningsmæssigt frugtbart i en vis udstrækning at leve sig ind i en anden kulturs særpræg, men identificerer man sig helt eller delvis med den, fører det frem til et punkt, som udelukker objektiv vurdering, og som truer med at svinge gamle, vestlige forskningsnormer. Forfatterens lovprisning (s. 135 og 137) af, at Islam undgik »undue (or excessive) moral earnestness«, viser, at det kræver et ganske langt skridt at bevæge sig fra en kultur til en anden.

Frede Løkkegaard

Handbuch der deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte hrsg. v. Hermann Aubin und Wolfgang Zorn Bd. 1: Von der Frühzeit bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Union Verlag, Stuttgart, 1971. xiv+714 s.+kort.

Det foreliggende bind 1 af »Handbuch der deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte« omfatter perioden op til det 18. århundredes slutning, mens et senere bind 2 dækker det 19. og 20. århundrede. Bogen er tænkt som »einer in sich geschlossenen Ergänzung« til